

RECENSIES

Jacques J. Giele, *De Eerste Internationale in Nederland. Een onderzoek naar het ontstaan van de Nederlandse arbeidersbeweging van 1868 tot 1876* (Nijmegen: Sun, 1973, 273 blz., f 15-).

Dit werk over de geschiedenis van de Eerste Internationale is al in 1966 geschreven als een doctoraal-scriptie aan de Universiteit van Amsterdam bij professor Presser. Na zeven jaren is het als Sunschrift in ongewijzigde vorm verschenen, hoewel de auteur het eigenlijk als grondslag voor een verdergaande studie over het tijdvak 1840-1885 had bedoeld. Het wordt hiermee in ruimere kring toegankelijk dan tot dusver, want als doctoraal-werkstuk is het, zowel wat de omvang als de betekenis van het onderzoek betreft, zonder twijfel een ongewone prestatie. De schrijver zelf staat echter kritisch tegenover zijn eigen werk van destijds vanwege zekere tekorten (de beperking tot Amsterdam onder andere) alsmede door zijn gegroeiende overtuiging dat grondig onderzoek naar het ontstaan van de Nederlandse arbeidersklasse in de periode van de industrialisatie moet voorafgaan aan een behandeling van het ontstaan der arbeidersbeweging (vergelijk een bijdrage in *Mededelingenblad van de Nederlandse Vereniging tot beoefening van de sociale geschiedenis*, XLV, mei 1974).

De periode 1848-1868, de voorgeschiedenis dus, wordt in een eerste hoofdstuk summier behandeld, het verhaal gaat breder vloeien met het jaar 1869, waarin de Amsterdamse scheepstimmerliedenstaking valt, gevolgd door actie bij de typografen, wier landelijke organisatie reeds van 1866 dateerde. In deze situatie vond in de zomer van 1869 de oprichting van de Nederlandse afdeling der Internationale plaats. Er wordt terecht bijzondere aandacht besteed aan de invloed van de vrijdenkersvereniging *De Dageraad* als een geestelijk milieu dat ook de mannen van de Internationale mede vormde: de houtzaagmolenaarsknecht Klaas Ris, die in de Amsterdamse arbeidersbeweging een grote rol zou spelen, was reeds in 1864 lid en de kleermaker H. Gerhard, 'de vader van het socialisme in Nederland' (67), in 1866. De utopistisch getinte ideeën van de laatste, die tot de opkomst van Domela Nieuwenhuis in de jaren tachtig de toonaangevende figuur bleef, krijgen ruime aandacht.

Ondanks alle aanvankelijk enthousiasme bleef de aanhang der Internationale beperkt, omdat bestaande vakverenigingen als zodanig niet toetraden. Heet het jaar 1870 dan ook 'ontmoedigend', in de loop van 1871 wordt het succes op het gebied van de vakorganisatie groter. Op 28 en 29 mei 1871 vergaderde te Amsterdam het (derde) Nederlandse werkliedencongres onder algemene belangstelling - in de bloedige week van de Parijse Commune! Toch zou nog in ditzelfde jaar de liberaal-nationaal georiënteerde werkliedenorganisatie, het ANWV, onder leiding van B. H. Heldt gesticht worden, die meer dan de Internationale een duurzame binding wist te scheppen. Bij de oprichting van het ANWV is het initiatief van Rotterdamse werklieden, onder andere van de typograaf Th. de Rot, van belang. De betekenis van dit verbond en van zijn leidlieden verdient dieper studie, zoals Giele ook aanstipt in zijn 'Verantwoording'. Nog omstreeks 1900 bestond het voort en had het in de grote steden en in de noordelijke provincies een kring van werklieden georganiseerd. Als 'vrijzinnige' arbeidersbeweging heeft het een hardnekkiger leven geleid dan men uit de historiografie soms zou kunnen opmaken. In 1872 telde het reeds 3400 leden, terwijl de Internationale verschrompelde. Ondanks de door de laatste in dit jaar onder verschillende arbeiderscategorieën gevoerde succesvolle vakactie, bleef ten slotte slechts een gemengde vereniging van niet uitsluitend arbeiders voortbestaan. Deze slaagde er tijdelijk wel in om massa's arbeiders op vergaderingen te Amsterdam bijeen te krijgen en ook demonstraties te organiseren, waarbij Klaas Ris een grote rol speelde. In de loop van 1873/74 kwam echter het geruisloze einde van de Amsterdamse sectie der Internationale. Zij ging over in de

geheime vereniging Vox Populi, om na enige jaren, in 1878, thans als sociaal-democratische vereniging te herrijzen onder nieuwe omstandigheden, maar deels met dezelfde personen.

Hoewel de Nederlanders op het Haags congres der Internationale in 1872 de zijde der anti-autoritaireren hadden gekozen, bestond er in hun kring steeds een opmerkelijke belangstelling voor de politieke eis van algemeen kiesrecht. In 1871 bestond er te Amsterdam een Democratische Vereeniging die zelfs verkiezingsactie voerde (167 vlg.). Kandidaat voor de Tweede Kamer werd de Groningse radicaal dr. F. Feringa, uitgever van de te Sneek verschijnende periodiek *De Vrije Gedachte*, die het enorme aantal van 6 stemmen behaalde (*De Vrije Gedachte*, I (1872) 125 vlg.). In 1876 werd er weer een vereniging voor algemeen stemrecht opgericht.

De studie van Giele is gebaseerd op materiaal van vooral Amsterdamse archieven (onder andere het politie-archief), voorts op een aantal kranten en weekbladen en ten slotte op een uitgebreide literatuur. Het boek is niet bijgewerkt na 1966, maar het is te hopen dat de auteur nog eens de voldragen publikatie over de vroegste Nederlandse arbeidersbeweging zal schrijven die hem voor ogen staat.

A. F. Mellink

H. F. Cohen, *Om de vernieuwing van het socialisme. De politieke oriëntatie van de Nederlandse sociaal-democratie 1919-1930* (Leidse Historische Reeks, XVIII; Leiden: Universitaire Pers Leiden, 1974, x + 279 blz., f 42,-).

Dit boek, waarmee de schrijver in Leiden de doctorsgraad verwierf, is een waardevolle aanvulling op de nog altijd magere geschiedschrijving over de Nederlandse sociaal-democratie. Weliswaar bezitten wij sinds 1969 *Het Roode Vaandel volgen wij*, waarvan het middenstuk (door H. van Hulst) de ook door Cohen behandelde periode bestrijkt; Van Hulst heeft echter - naast andere onvolkomenheden van zijn werk - de geschiedenis der SDAP van die jaren te eenzijdig beschreven vanuit het standpunt van het trouwe, met de leiding solidaire partijlid, dat wrevelig staat tegenover oppositionelen en vernieuwers. Het zijn nu juist die oppositionelen en vernieuwers, die bij dr. Cohen het volle pond krijgen.

Waarom heeft Cohen de jaren 1919-1930 als een afzonderlijke periode in de SDAP-geschiedenis genomen? Hij verantwoordt die periodisering vanuit het probleem, dat hij als het grote dilemma van de socialistische beweging ziet: het probleem namelijk van de integrerende werking ten aanzien van de bestaande maatschappij, die van succesvolle socialistische hervormingsactiviteit uitgaat. Voor 1919, aldus Cohen, was het dilemma alleen theoretisch van aard, omdat de SDAP toen zuiver oppositiepartij was. Na de Eerste Wereldoorlog echter, toen de oude eisen van algemeen kiesrecht en achturedag verwezenlijkt waren, 'kwam, zo meende men, de geleidelijke socialisatie van de maatschappij zelf aan de orde' (229). Deze optimistische periode eindigt in 1930, als de wereldcrisis en de opkomst van het fascisme de sociaal-democratie volledig in het defensief dringen.

Met die cesuur van 1930 kan ik het eens zijn. Moeilijker ligt het met de afgrenzing tussen 1919-1930 en de voorafgaande periode. Juist door de strijd voor algemeen kiesrecht en achturedag was de SDAP al lang voor de oorlog volledig op reformistische doelen gericht en was het revolutieperspectief vervaagd; de verwezenlijking van die twee eisen betekende niet de triomfantelijke overgang naar een nieuwe periode, maar het ontstaan van een leegte. De malaise, die de SDAP in de jaren twintig kenmerkt, heeft dus diepe wortels in de voorafgaande periode en naar mijn smaak had Cohen van die voorgeschiedenis meer werk moeten maken.